

ВІД ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ДО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: КЛЮЧОВІ ПРІОРИТЕТИ

FROM FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL SECTOR TO THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS: KEY PRIORITIES

УДК 336.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct80-17>

Туролєв Г.О.

к.е.н.,

засновник компанії «Стробіле Енерджі»

Славкова А.А.

к.е.н., доцент,

професор кафедри фінансів

імені Віктора Федосова,

Київський національний економічний

університет

імені Вадима Гетьмана

Мельник І.В.

аспірант кафедри фінансів

імені Віктора Федосова,

Київський національний економічний

університет

імені Вадима Гетьмана

Turolyev Glib

StroBILE Energy

Slavkova Alla

Kyiv National Economic University

named after Vadym Hetman

Melnyk Illia

Kyiv National Economic University

named after Vadym Hetman

У статті аналізується проблематика розвитку сільських територій в Україні, її економічні та соціальні аспекти. Акцентовано на тому, що в останнє десятиліття аграрний сектор перетворився на потужну галузь національної економіки України, яка суттєво впливає на макроекономічні процеси. Тенденції глобального ринку продовольства стали додатковим чинником розвитку вітчизняного аграрного сектору та позиціонували Україну як одного із ключових гравців цього сегменту. З метою підтримки сільськогосподарських підприємств в нашій державі використовуються певні механізми їх фінансової підтримки. Разом з тим, їх ключове спрямування – формування стимулів для зростання обсягів виробництва аграрної продукції. Проте, такий підхід фактично ігнорує соціальні проблеми розвитку села, поглиблює деформації, що притаманні урбанізації, формує стратегічні загрози для розвитку сільських територій. Аргументовано, що держава має перейти від просто стимулювання аграрного сектору до комплексного розвитку сільських територій.

Ключові слова: фінансова політика, фінансовий механізм, фінансові стимули, аграрний сектор, сільські території, сталий розвиток, соціалізація фінансів.

The article analyzes the issues of rural development in Ukraine, focusing on its economic and social aspects. It emphasizes that over the past decade, the agricultural sector has transformed into a powerful branch of Ukraine's national economy, significantly influencing macroeconomic trends. Global food market trends have become an additional factor in the development of the domestic agricultural sector, positioning Ukraine as one of the key players in this segment. In specific sectors, Ukraine is a leader in the global food market and has maintained its competitive position for an extended period. Specific mechanisms of financial support are employed to support agricultural enterprises in Ukraine. However, even within the agricultural sector itself, attitudes toward this support are mixed. Positive evaluations are often overshadowed by the complexity and bias of various procedures, the limited number of enterprises eligible for such support, and the resource shortages allocated to finance the corresponding programs. It is essential to acknowledge that the main focus of existing financial incentives is to stimulate increased agricultural production volumes. However, this approach largely ignores the social challenges of rural development, exacerbates the distortions inherent in urbanization, and creates strategic threats to the development of rural areas. In particular, there is a highly concerning situation regarding skilled labor, with many rural communities lacking social infrastructure. Unemployment and low wages demotivate rural residents. Over the past decades, the agricultural sector has experienced a true "technological breakthrough". However, the shift in technology has also transformed labor requirements, adding pressure to the socio-economic aspects of rural development. It is argued that the state must shift from merely stimulating the agricultural sector to fostering comprehensive rural development. If a comprehensive approach to the development of rural areas is ignored, in the medium term it will lead to the stagnation of the agricultural sector of Ukraine under the pressure of economic and social problems.

Key words: financial policy, financial mechanism, financial incentives, agricultural sector, rural areas, sustainable development, financial socialization.

Постановка проблеми. Український аграрний сектор з 1991 року пережив кардинальну трансформацію, яка визначатиме траєкторію його розвитку на найближчі десятиліття. Якраз сільгоспвиробники сформували для України механізми підтримки у найбільш складні для нашої держави часи – з початку відкритого вторгнення у лютому 2022 року. В той час, коли більшість вітчизняних бізнесменів значно скоротили свою діяльність, а той й взагалі припинили її, представникам аграрного сектору вдалося витримати удар навіть у прифронтових регіонах. Поряд з цим, очевидно, що траєкторія розвитку вітчизняного сектору у найближчі роки буде надзвичайно складною. Зрозуміло, що тут насамперед потрібно говорити про деструктивний вплив воєнного стану, але, з іншого боку, треба визнати, що і до лютого 2022 року в цій царині існував цілий ряд складних проблем. Вони, серед іншого, торкалися різноманітних форм підтримки сільського господарства в Україні. Недостатня їх ефективність віддзеркалена

у тих складних соціальних проблемах, які існують на рівні сільських територій і потребують державницького підходу. Все зазначене і визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування вітчизняного аграрного сектору, в тому числі його державної підтримки досліджувалася в працях А. Вдовиченко, В. Голяна, Х. Григор'євої, Ю. Заставного, Н. Пітель, П. Саблука, Я. Сидорова. В свою чергу, питання комплексного розвитку сільських територій вивчалися такими науковцями як Д. Богданов, Л. Газуда, В. Герасимчук та багатьма іншими.

Постановка завдання. Мета статті – детермінувати та обґрунтувати необхідність переорієнтації державної політики з різних форм підтримки аграрного сектору на комплексний розвиток сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, зазначимо, що, опираючись суто на кількісні показники можна зробити висновок про

цілком прийнятні темпи розвитку аграрного сектору в Україні. Для прикладу наведемо дані, які характеризують питому вагу сектору «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» у ВВП України за період 2013–2022 рр. (рис. 1).

Зокрема, з рис. 1 видно, що досліджуваний показник сягнув свого «пікового» значення у 2015 році – 12,06%, мінімальне значення було зафіксоване у 2022 році на рівні 8,57%. Протягом періоду спостережень питома вага сектору у ВВП коливалася в діапазоні 8,5–12,0% [1]. Зазначені показники різко дисонують з тією ситуацією, що виникла у вітчизняному сільському господарстві у 90-х рр. ХХ століття на та початку нинішнього століття. Треба беззаперечно погодитися з дослідниками, які вказують, що глибока аграрна криза того періоду – результат певних прорахунків у державній політиці та, зокрема, у проведенні реформ у сільському господарстві [2–3]. Разом з тим, не варто заперечувати і того факту, що саме в той період було закладено підвалини прогресу нашої держави в цій царині у ХХ ст.

Зауважимо, що багато в чому відкладений позитивний ефект від аграрних трансформацій «наклався» на надзвичайно сприятливу кон'юнктуру на світовому ринку продовольства. Для прикладу, у січні 2000 року Food price index становив 52,6; аналогічний показник для червня 2008 року – 132,5; для березня 2022 року – 160,3 [4]. Пік світових цін на продовольство фактично співпав з початком відкритої агресії проти України. Така залежність зайвий раз продемонструвала експортну орієнтацію вітчизняного аграрного сектору та роль України на окремих сегментах глобального ринку продовольства.

Звернемо увагу ще на один факт, який є підтвердженням цієї тези – досить часто якраз транспортно-логістична інфраструктура ставала об'єктом для атак з боку агресора, який таким чином намагався підірвати економічний потенціал нашої держави. Окрім того, така стратегія мала на меті також похитнути позиції України на окремих світових ринках.

Саме з цих причин світова спільнота, на протигагу позиції російської федерації, намагалася усіляким чином розблокувати експорт сільськогосподарських культур з України. Результатом такої дії стало функціонування «зернового коридору», який забезпечив експорт української аграрної продукції на світові ринки, покращення торговельного балансу нашої держави, отримання додаткових фінансових ресурсів сільгоспвиробниками.

Саме завдяки відновленню експорту продукції сільського господарства під час воєнної агресії, частка аграрної продукції в загальному експорті товарів з України сягнула у 2022 році історичних значень (рис. 2).

Лідерські позиції аграрного сектору нині є беззаперечними, але треба розуміти, що і з точки зору геополітичних ризиків, і з точки зору макроекономічних тенденції в Україні, вони є досить хиткими. З цього приводу окремі автори зазначають: «Частина проблем ускладнюють український аграрний експорт в умовах війни. Зокрема, це – скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і втрата ресурсного потенціалу; обмеженість фінансових ресурсів; порушення логістичних ланцюгів; односторонній вихід росії із «зернової угоди» [5]. Зрозуміло, що уникнути деструктивного впливу частини цих ризиків під час війни фактично

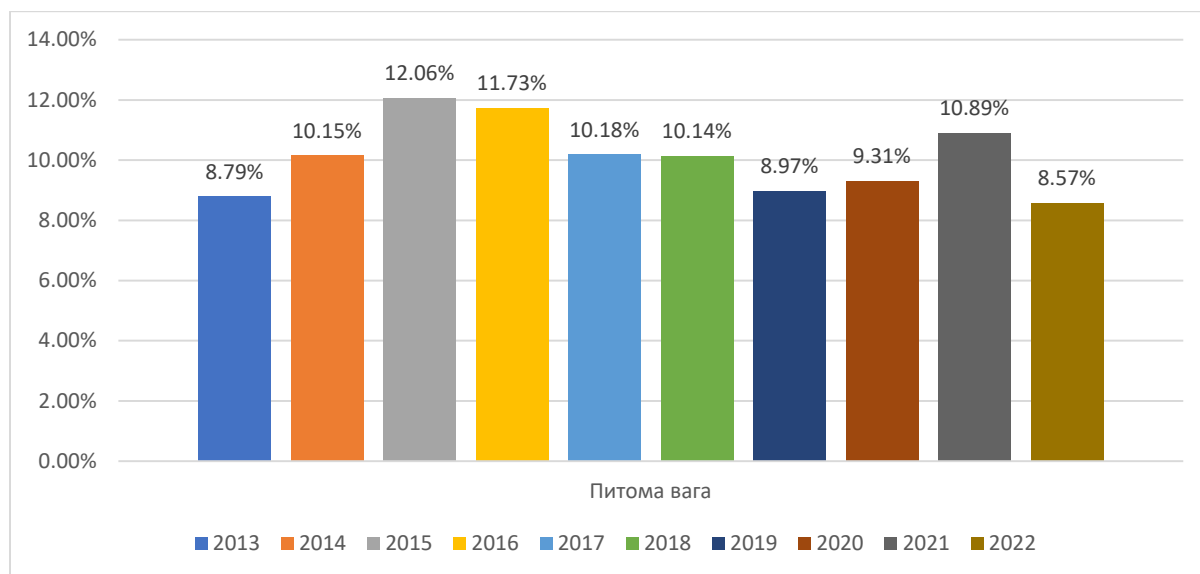
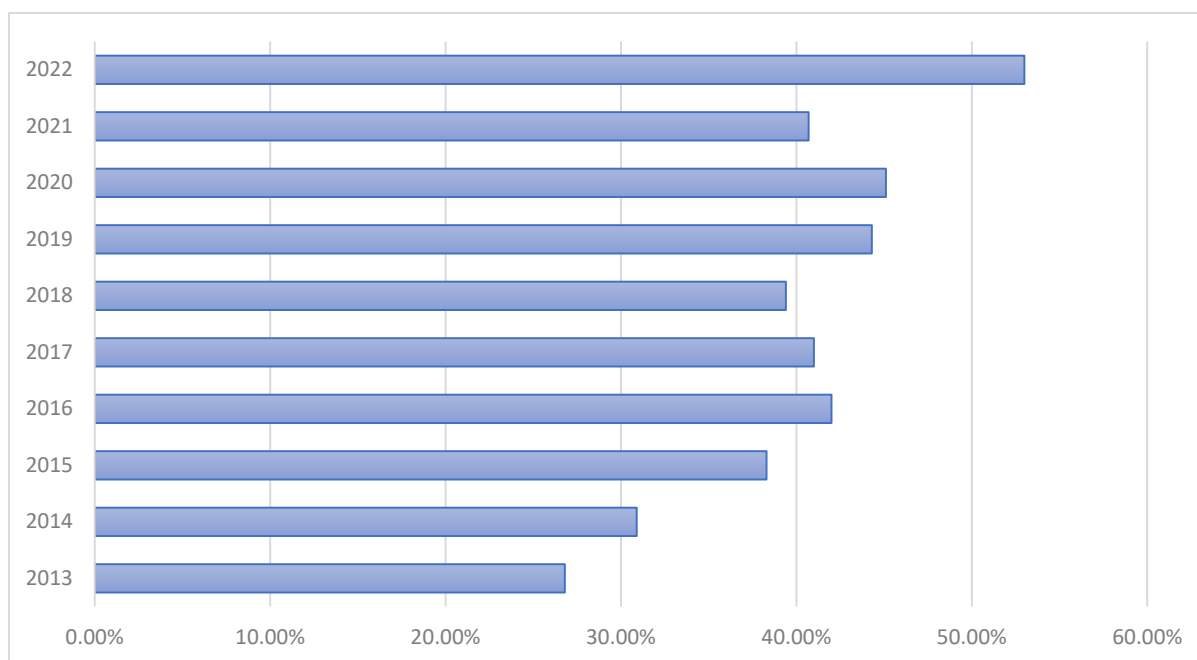

Рис. 1. Питома вага сектору «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» у ВВП у 2013–2022 рр.

Джерело: складено авторами за даними [1]

Рис. 2. Питома вага продукції аграрного сектору в експорті товарів з України у 2013–2022 рр., %

Джерело: складено авторами за даними [1]

неможливо. Разом з тим, треба визнати, що станом на лютий 2022 року для вітчизняного аграрного сектору були характерними численні «інституційні провали», які значно стримували його розвиток.

Серед іншого в цьому контексті варто аналізувати і питання державної підтримки сільгоспвиробників, яке, як зазначають вітчизняні дослідники, має неоднозначний характер і на глобальному рівні [6]. Досить часто в цьому контексті розглядають спільну аграрну політику Європейського Союзу. В результаті такого аналізу Х. Григор'єва робить висновок: «Аналіз ретроспективи та сучасного стану законодавчого забезпечення підтримки сільського господарства в ЄС виявляє три основні тенденції розвитку такого законодавства: децентралізація, екологізація та збереження малого фермерства» [7].

Варто визнати, що і до початку відкритої агресії, і після лютого 2022 року завдання підтримки аграрного сектору в Україні були не настільки комплексними, а скоріше полягали у збереженні тих позитивних тенденцій, що були сформовані на початку 2000-х. Загалом, треба підкреслити, що форми, механізми і, головне, ефективність державної підтримки сільського господарства є предметом гострих дискусій у вітчизняній фаховій літературі [8–9]. Треба визнати, що для таких дискусій є підстави, адже оцінити однозначно вітчизняну практику використання преференцій аграрному сектору неможливо.

Для прикладу наведемо довоєнні цифри, якими оперує Міністерство аграрної політики та продовольства України [10]. У 2021 році за статтею «Надання кредитів фермерським господарствам»

було профінансовано 50,0 млн. грн., а кількість отримувачів коштів становила 127 од. Більш вагомою була стаття «Фінансова підтримка сільгоспвиробників» – 4,66 млрд. грн. при 11,2 тис. отримувачів. Аналогічні показники для 2020 року: «Надання кредитів фермерським господарствам» – 65,6 млн. грн., 176 отримувачів; «Фінансова підтримка сільгоспвиробників» – 3,95 млрд. грн., 11,5 тис. отримувачів [10].

Проте кожні цифри, що характеризують позитивні тенденції у розвитку аграрного сектору, можна співставити з даними, що демонструють негативні тенденції в розвитку сільських територій. В цьому контексті досить часто використовують поняття «сталий розвиток сільських територій, як «...процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня» [11]. В загальному в багатьох роботах вітчизняних підкреслюється, що Україні необхідно пройти надзвичайно складний шлях у питанні стратегічного розвитку сільських територій [12–13].

Одним із ключових моментів сталого розвитку сільських територій має стати відповідне фінансове забезпечення. Зазначимо, що адміністративна реформа, яка реалізується в Україні, суттєво посилила фінансовий потенціал місцевих бюджетів (рис. 3).

Темпи зростання доходів загального фонду місцевих бюджетів у 2013–2022 рр. є вражаючими.

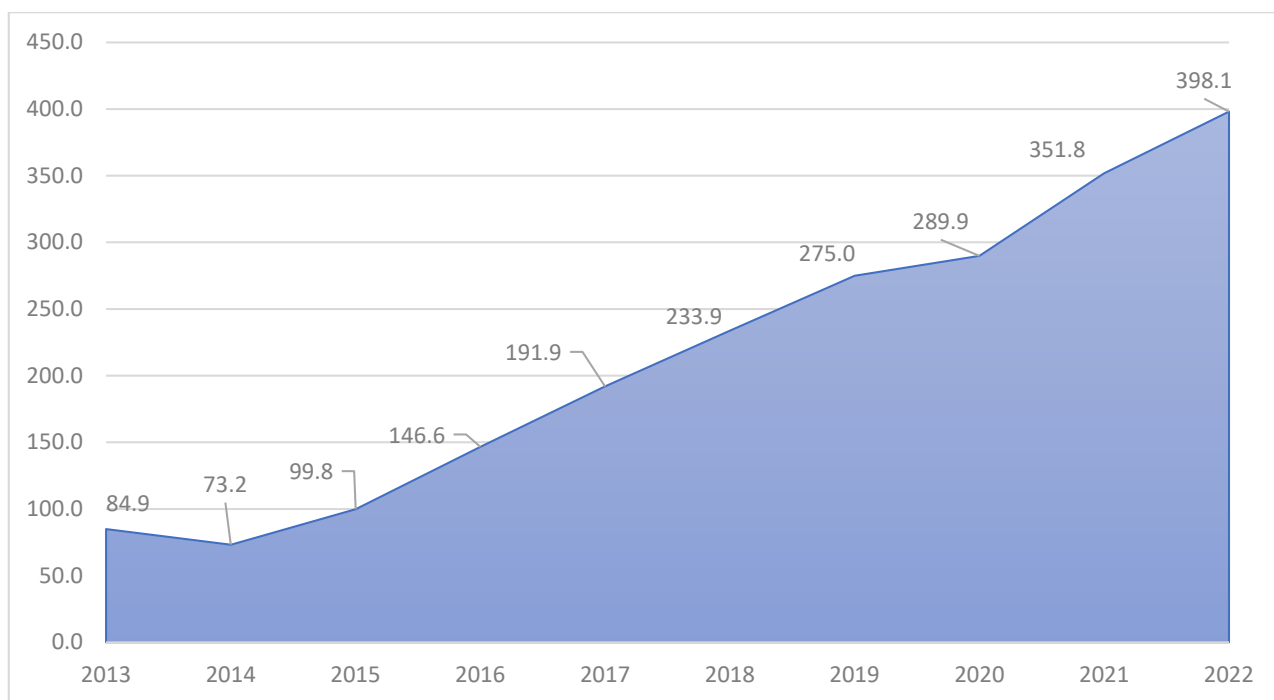

Рис. 3. Доходи загального фонду місцевих бюджетів в Україні у 2013–2022 рр., млрд. грн.

Джерело: складено авторами за даними [14]

Так, у 2013 році вони становили 84,9 млрд. грн., аналогічний показник 2022 році – 398,1 млрд. грн. Це значно розширило можливості територіальних громад з позиції економічного та соціального розвитку. Проте, дозволило тільки частково вирішити окремі проблеми сільських територій. Загальні показники економічного та, особливо, соціального розвитку сільських територій та тлі аналогічних показників для жителів міських агломерацій є досить показовими [1]:

- фонд оплати праці штатних працівників станом на початок 2022 року у сільському господарстві становив 4730,5 млн. грн., тоді як цей показник для промисловості – 31600 млн. грн. Зазначений «розрив» дещо нівелюється, якщо використовувати показник середньомісячної зарплати штатних працівників у 2022 році: 12243 грн. у сільському господарстві та 15176 грн. – у промисловості;

- не на користь сільських територій говорять і тенденції на ринку праці. В загальному показники безробіття людей працездатного віку для міської та сільської місцевості є майже ідентичними – 9,8% та 11,2 % відповідно. Проте, саме у сільському, лісовому та рибному господарстві найбільша частка неформально зайнятого населення на рівні 45,5%, для порівняння – показник для промисловості лише 5,8%. Значна «тінізація» ринку праці в подальшому визначає і низький рівень пенсій, які отримують пенсіонери у сільській місцевості;

- загрозовано виглядає і демографічна ситуація. Так, у 2021 році природне скорочення міського

населення становило -10,8 осіб на 1000 осіб наявного населення, тоді як природне скорочення сільського населення -11,8 осіб. З врахуванням того, що середня очікувана тривалість життя при народженні чоловіків у сільській місцевості складає лише 64,7 років, вже у найближчій перспективі вітчизняний аграрний сектор зіштовхнеться з гострим дефіцитом робочої сили.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом, треба визнати, що в Україні за абсолютною більшістю показників якості життя населення міст випереджає населення, що проживає у сільській місцевості. Подібна ситуація формувалася протягом багатьох років і фактично відображає дисбаланси у реалізації різноманітних програм підтримки аграрного сектору, а також існуючі деформації регіональної політики. Актуальне лідерство аграрного сектору з точки зору внеску у формування ВВП чи експорту товарів скоріше відображає недоліки структурної політики в Україні і зараз не має відповідного інституційного підґрунтя. Навіть в умовах воєнного стану держава мусить перейти від підтримки аграрного сектору до реалізації комплексного підходу до розвитку сільських територій. Таку підтримку варто розглядати не як самоціль, а виключно як один із складників сталого розвитку сільської місцевості. Інакше позитивний вплив від реалізації пакету підтримуючих заходів буде нівельовано деструктивними процесами у економічній та соціальній сферах, які зараз існують в сільських громадах України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.09.2024).
2. Аграрна реформа в Україні: здобутки і прорахунки. Аналітична доповідь УЦЕПД. *Національна безпека і оборона*. 2001. № 5 (17). С. 2–55.
3. Саблук П. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 10–17.
4. Monthly food price index worldwide from 2000 to 2024. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1111134/monthly-food-price-index-worldwide/> (дата звернення: 19.09.2024).
5. Пітель Н. Аграрний експорт України в умовах війни. *Економіка та управління АПК*. 2023. № 2. С. 45–56.
6. Сидоров Я. Державна підтримка сільського господарства в умовах світової економічної трансформації: аграрно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 45–48.
7. Григор'єва Х. Державна підтримка сільського господарства в ес: становлення, тенденції, правові проблеми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310983>. (дата звернення: 19.09.2024).
8. Голян В., Заставний Ю. Фінансово-економічна підтримка сільського господарства: специфіка органічних виробництв. *АгроСвіт*. 2020. № 4. С. 27–34.
9. Вдовиченко А. Перспективні напрями державної підтримки органічного сільського господарства в Україні. *АгроСвіт*. 2016. № 17. С. 44–49.
10. Звіт щодо отримувачів державної підтримки в галузі АПК. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/zvit-shchodo-otrimuvachiv-derzhavnoyi-pidtrimki-v-galuzi-apk> (дата звернення: 19.09.2024).
11. Богданов Д. Завдання сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2017. № 7. С. 60–62.
12. Газуда Л. Стратегічна спрямованість розвитку сільських територій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. № 2. С. 54–164.
13. Герасимчук В. Теоретичні аспекти розвитку сільських територій в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-88>
14. Виконання доходів місцевих бюджетів. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ> (дата звернення: 19.09.2024).
3. Sabluk P. (2015) Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy [State and directions of development of agrarian reform]. *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 10–17.
4. Statista (2024) Monthly food price index worldwide from 2000 to 2024. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1111134/monthly-food-price-index-worldwide/> (accessed September 19, 2024).
5. Pitel N. (2023) Ahrarnyi eksport Ukrainy v umovakh viiny [Agricultural exports of Ukraine in the conditions of war]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, vol. 2, pp. 45–56.
6. Sydorov Ya. (2014) Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva v umovakh svitovoi ekonomichnoi transformatsii: ahrarno-pravovyi aspekt [State support of agriculture in the conditions of global economic transformation: agrarian and legal aspect]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 10, pp. 45–48.
7. Hryhorieva Kh. (2024) Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva v yes: stanovlennia, tendentsii, pravovi problemy [State support for agriculture in the EU: formation, trends, legal problems]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, vol. 4. Available at: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310983>. (accessed September 19, 2024).
8. Holian V., Zastavnyi Yu. (2020) Finansovo-ekonomichna pidtrymka silskoho hospodarstva: spetsyfika orhanichnykh vyrobnytstv [Financial and economic support of agriculture: specifics of organic production]. *AhroSvit*, vol. 4, pp. 27–34.
9. Vdovychenko A. (2016) Perspektyvni napriamy derzhavnoi pidtrymky orhanichnoho silskoho hospodarstva v Ukraini [Prospective directions of state support for organic agriculture in Ukraine]. *AhroSvit*, vol. 17, pp. 44–49.
10. Zvit shchodo otrymuvachiv derzhavnoi pidtrymky v haluzi APK (2024) [Report on recipients of state support in the agricultural sector]. *Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy*. Available at: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/zvit-shchodo-otrimuvachiv-derzhavnoyi-pidtrimki-v-galuzi-apk> (accessed September 19, 2024).
11. Bohdanov D. (2017) Zavdannia staloho rozvytku silskykh terytorii [Tasks of sustainable development of rural areas]. *Ahrosvit*, vol. 7, pp. 60–62.
12. Hazuda L. (2023) Stratehichna spriamovanist rozvytku silskykh terytorii [Strategic orientation of the development of rural areas]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 54–164.
13. Herasymchuk V. (2022) Teoretychni aspekty rozvytku silskykh terytorii v Ukraini: problemy ta shliakhy vyrishennia [Theoretical aspects of the development of rural areas in Ukraine: problems and solutions]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-88> (accessed September 19, 2024).
14. Vykonannia dokhodiv mistsevykh biudzhativ (2024) [Implementation of local budget revenues]. *Ministerstvo finansiv Ukrainy*. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ> (accessed September 19, 2024).

REFERENCES:

1. Statystychna informatsiia [Statistical information]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Available at: www.ukrstat.gov.ua. (accessed September 19, 2024).
2. Tsentrazumkova (2001) Ahrarna reforma v Ukraini: zdobutky i prorakhunky [Agrarian reform in Ukraine: gains and miscalculations]. *Natsionalna bezpeka i oborona*, vol. 5, pp. 2–55.